

Robert Károly (1308.—1342.) király 1335-dik évi érmeleési szerződése.

Dr. Erdy Jánostól.

Robert Károly király, mint tudjuk, veretett nálunk először magyar aranyakat és magyar ezüst garasokat; de mikor? Megmondani ki tudja?

E királynak az ismeretes érmeleési rendelete, vagy azon szerződés, mely szerint a körmöczi kamara érmeleését és kezelését Hypolit mester árvai várnagynak egy évre haszonbérbe engedi, Visegrádon 1342-dik évi február 2-kán kelt. Robert Károly ugyanazon 1342-dik évi május hóban már beteg volt és azon évi július 16-kán megszűnt élni.

Robert Károly 1342-dik évi utolsó érmeleési rendeletének eredeti példánya a magyar kamaránál van letéve; régi másolata a körmöczi levéltárban őriztetik.

Ez érmeleési rendeletet Schönwisner a Corpus Juris szövege után magyarázatokkal tette közzé.¹⁾ Adja Fejér György is, nem eredeti, hanem szintén a Corpus Juris után.²⁾ Mint-hogy e rendeleteiben tavali, harmad- és negyedévi denárokról többször tétetik említés, Schönwisner hihetőnek tartja, hogy Robert Károly első érmeleési rendelete már négy évvel előbb, t. i. 1338-dik évben kelt, és csaknem panaszra fakadt, hogy Robert Károlynak az előbbi években kelt érmeleési rendeletei korunkra nem jutottak, vagy ismeretlenül a levéltárakban hevernek.³⁾

Hogy Robert Károly 1338-dik évi érmeleési rendelete az első, az azért nem hihető; mert ez évben már magyar aranyforintok voltak forgalomban. Gervasii Péter pápai adószedő számadásaiban 1338-dik évre följegyzé: Berengarii Jakab sz. Benedek rendi szerzetes a szent szék követe Magyarországon adott át száz magyar aranyforintot (centum florenos auri de Ungaria.)⁴⁾

Fejér György kivonatban közli Robert Károly 1335-dik évi érmeleési rendeletét és megjegyzi: „Originale in Archivo Camerae”.⁵⁾ Másodszor is adja kivonatban Robert Károly mind ezen 1335-dik, mind az 1338-dik évi érmeleési rendeletét ily megjegyzéssel: „E Tabulario primatiali.” Coll. Hevenesy Tom. LXI. sub. R., pag. 37. ⁶⁾ Hevenesy kéziratái közt találhatók azon okmányok jegyzéke, melyek Ghymes Forgách Ferencz (1607—1615) bibornok-primás kérelmére a kamarai levéltárból tétettek át a primás levél-

¹⁾ Notitia Hungaricae rei numariae, pag. 288—312.

²⁾ Cod. Dipl. Tom. VIII. Vol. IV. pag. 560—576.

³⁾ Notitia, pag. 312.

⁴⁾ Coll. Dec. pont. III. 262.

Itt a pápai adószedők számadásait, a magyar kir. pesti egyetem III. kötetnyi kéziratából idézzük.

⁵⁾ Cod. Dipl. Tom. VIII. Vol. VII. pag. 268.

⁶⁾ Cod. Dipl. Tom. VIII. Vol. IV. pag. 82.

tárába,⁷⁾ mely jegyzetben előfordulnak Robert Károlynak 1335-dik és 1338-dik évi érmeleési rendeletei, melyek jelenleg is a primás világi levéltárában B. fiókban (ladula) 11. csomóban (fasciculus) 114. és 115. számok alatt őriztetnek.

Robert Károly király 1335-dik évi márczius 26-kán a körmöczi érmeldét, az ahhoz tartozó vármegyékkel és kerületekkel, Hypolit mester árvai várnagynak, az esztergami érsekség tizedével, részint garasokban, részint az általa veretendő aranyforintokban fizetendő hatszáz giráért, egy évre haszonbérbe engedi úgy, hogy háromféle érmet legyen köteles veretni:

I. Aranyforintokat, mint a florenczi forintok tiszta, szín- vagy 24 foku (karat) aranyból, melyekből a forgalomban négy tegyen egy színezüst girát, három és fél közönséges vagy fizetési girát.

Meg kell itt jegyeznünk, hogy az arany és ezüst érmek forgalmi értéke, azok súlya, súlymennyisége (Schrott), vagy a benne foglalt színarany és színezüst szerint becsültetik. Az arany súlya szintúgy, mint az ezüsté gira szerint mérlegeltetik; de az arany tartalmának meghatározásában, a gira 24 fokra (karat), a fok 12 szemerre (Gran) osztatik fel; a színarany tehát 24 fokot tartalmaz úgy, hogy 288. szemer tesz egy girát; mert $24 \times 12 = 288$.

Nagy hirre kapott a florenczi aranyforint (fiorino d'oro), mely nevét vagy Florenza, Firenze várostól nyerte, hol az 1252-dik év óta legtöbb és színaranyból veretett, vagy a lilimtól (a flore lilii), mely rajta ábrázoltatik hivatott így. Veretét majd az egész Európa fejedelmei utánózták. A magyar aranyforint változatairól, már máskor szó-lottunk.⁸⁾

II. Garasokat, milyeneket taval (1333.) a budai polgárok vertek, 16 latos vagy színezüstből (sedecimae combustionis). Verjen 72 garast egy girából, melyekből 64 adas-sék egy színezüst giráért és 56 közönséges vagy fizetési giráért.

A fentebbiek megértésére szükséges tudnunk, hogy az ezüst tartalmának meghatározásában, az ezüst gira, vagy 8 obon (uncia) 16 latra, a lat 18 szemerre osztatik fel; a színezüst gira tehát 16 latot tartalmaz úgy, hogy 288 szemer tesz egy girát; mert $16 \times 12 = 288$.

A garastan (Grossologia) szerint, a vastag ezüst érmek, numi crassi, vagy denarii grossi, röviden grossi, garasok, Velenczében 1194-dik évben verettek, Franciaországban IX. szent Lajos (1226—1270.) francia király alatt Tours városban, GROSVS TVRONVS hátlati körirattal verettek először, mely várostól Gros Tournois, Grossi Turonenses, Tournosen nevet nyertek. E francia garasok Magyarországon is voltak forgalomban; mert a pápai adószedő 1332 évre ezeket jegyzé föl: „In Dioecesi Colocensi plebanus de Poch solvit — — 60 grossos Turonenses pro marca“.⁹⁾ A Tours városi garasok 15 lat és 6 szemer tartalmuak, Franciaországban 58 ment egy girára.

⁷⁾ Josephi Nicolai Kovachich, Notitiae praeliminares ad Syllogem Decretorum Comitium, Pestini, 1820., 8. pag. 109.

Helytelenül állítja Kovachich: „Res montaria privato juri Regali competens“; mert az érmeleés egyik lényeges része a törvényhozásnak, melyet a király és országgyűlés, vagy ennek nem létében az országos tanács közösen gyakoroltak.

⁸⁾ Egyetemes magyar Encyclopaedia. III. 711.

⁹⁾ Coll. Dec. pont. II. 149.

A cseh, vagy prágai garasokról Adauctus Voigt¹⁰⁾, ki legjobb munkát adott a cseh éremtan szakában, határozottan állítja, s igazolja, hogy II. Venczel (1278.—1305.) cseh király, a Cseh-Lászlónak nevezett Venczel (1301.—1303.) magyar ellenkirály atyja, a kuttenbergi gazdag ezüst bányák fölfedezése után Olaszországból érmészeket hivatván, Prágában 1300-dik évben verette az első prágai garasokat színezüstből, melyek előlapján:

Kisebb körben:

† WENCESLAVS · SECVNDVS ·

Nagyobb körben:

† DEI GRATIA REX BOEMIE olvasható, középett a cseh korona látható.

Hátlapi köriratuk:

† GROSSI · PRAGENSES ·

A téren cseh oroszlán ágaskodik.

Hogy ezek az első prágai garasok, az azért kétségtelen; mert az egykorú prágai krónikában ez áll följegyezve: „Anno igitur Domini MCCC. mense Julio moneta fuit facta grossorum Pragensium.”¹¹⁾

Voigt megéri Dederdek¹²⁾ és Carpzov tévedéseit, kik a prágai garasok érmeletét II. Venczel koránál jóval előbbre teszik, Voigt ellenében Schönwisner¹³⁾ ezek védelmére kel, ki Wagner sárosi okmánytárában¹⁴⁾ olvasta II. Endre király 1209. évi okiratát, melyben már akkor nálunk forgalomban volt prágai garasokról van szó; de ez okmány épen azért gyanús; mert prágai garasokról tesz említést oly korban, melyben még garasok Olaszországot kivéve, sehol sem léteztek. Schönwisner engem is tévuttra vezetett II. Endre 1209-dik évi okiratával.¹⁵⁾

III. Apró denárokat a budai denárok szerint, hármaz ötvű (tertia combustionis) ezüstből; az így ötvözött girából veressék 13. pensa; a kicserélésben, vagy beváltásban adassék azokból 10 pensa egy giráért.

Ezen háromféle érmeinket: aranyforintokat, garasokat és apró denárokat az idén, mind a mondott kamara grófjának, mind a többi kamarásnak meghagyjuk, hogy sulyra, ötvözésre s értékre egyenlő érmekeket verjenek úgy, hogy háromféle érmeink az egész országban egyenlően és változás nélkül cseréltesse be a budai gira szerint.

Szükségesnek tartom itt fölemlíteni, hogy hármaz ötvű ezüst (tertia combustionis) az, melynek harmada réz, 10^2_3 latos; mert $16_3 = 5^1_3 + 10^2_3 = 16$.

Schönwisner a pápai adószedők számadásaiból előadván a különféle girák értékét írja: „A budai számítású gira állott 56 széles garasból, (grossis latis)”¹⁶⁾. Szélesekek nevezi a garasokat más helyeken is; de a pápai adószedők megkülönböztetik a garasokat a szélesektől. A pápai adószedő 1333. évre írja: „Joannes de S. Jacobo Vesprimiensis Dioecesis solvit unum grossum et duos latos.”¹⁷⁾ A szélesekek nem voltak garasok, hanem

¹⁰⁾ Beschreibung der Böhmischen Münzen 4. Bde mit Kupf. Prag, 1771—1781. 4.

¹¹⁾ Des neuer öffneter Groschen-Cabinets, Zwölftes Fach. Leipzig und Züllichau, 1765. 8. S. 172.

¹²⁾ Silesia Numismatica. s. t. 1708. 4.

¹³⁾ Notitia, pag. 168. 169.

¹⁴⁾ Caroli Wagner, Diplomatarium Sárosiense. pag. 47.

¹⁵⁾ Tudományt. 1²39. 8. febr. füzet. 103. lap. Török János, Magyarország primásai. Pest, 1859. 4. 215. l.

¹⁶⁾ Notitia, pag. 274.

¹⁷⁾ Coll. Dec. pont. II. pag. 85.

apró denárok. A pápai adószedő 1333-dik évre megjegyzi: „A szalai esperességben volt behajtandó: a budai számítású 6 és fél gira, 3 pensa *aprókban*, volt még 4 pensa s 25 széles dénár.“¹⁸⁾

A pensa, mely a mérlegeléstől vette nevét, nem jelent határozott érmet, hanem érmek mennyiségét. A pápai adószedő 1341-dik évre írja: „A veszprémi káptalantól kaptam 13 girát és 3 pensát *apró bécsi* denárokbán, 10 pensát egy girára s 40 denárt egy pensára számítva.“¹⁹⁾

A Sz.-István királyról nevezett esztergami kórházi keresztesek konventje Jakab mesterének, 1328-dik évi okmányában Családföld Nyitra vármegyében, adatik el úgy, hogy a vevő készpénzben 40 girát, részint csak garasokban, részint *bécsi szélesekben*, 10 pensával számítva, fizetni tartozzék.²⁰⁾ Tehát az apró bécsi denárok és bécsi szélesek egy értékűek voltak, mind ezekből, mind amazokból 400 ment egy bécsi girára.

A pápai adószedő 1319. évre följegyzé: „Az egri püspöki megyében ürességben volt az eperjesi lelkész helye, kinek jövedelme fölment összesen 15 bécsi girára, 400 bécsi denárt számítva minden girára, melyekből urunk (a pápa) részére felét választottam, úgy mint 7 és fél girát, melynek mindegyike ér 3 és fél forintot.“²¹⁾ A lelkész vonakodott fizetni és egyházi átok alá esett, mint estek mind azok, a kik fizetni nem akartak.

Robert Károlynak 1335-dik és 1338-dik évi érmelési rendeleteit lemásoltattam, ki is kellett volna legalább az elsőt egész terjedelmében adnom; de a leíró sok helyütt az olvasást annyira eltévesztette, hogy összehasonlítás előtt, az eredetivel gondos egybevetés nélkül, hitelesen egyiket sem adhatom.

¹⁸⁾ Coll. Dec. pont. II. pag. 104.

¹⁹⁾ Coll. Dec. pont. III. pag. 266.

²⁰⁾ Prai, Msc. XVI. pag. 110.

²¹⁾ Cott. Dec. pont. I. pag. 38.
